

FAUST VRANČIĆ, NAŠ SUVREMENIK

(poglavlje u knjizi *U pohvalu od grada Šibenika : pisana riječ od najstarijih vremena do danas* Milivoja Zenića)

Na tragu prosvjetiteljskih i neoromantičnih interpretacija renesanse, Faust Vrančić postao je metafora renesanse kao herojskog doba vladavine razuma i novog odnosa spram prirode i života. Čak i u glasovanju čitatelja jednog regionalnog glasila provedenom na prijelazu u novo tisućljeće Faust je Vrančić zauzeo visoko treće mjesto – iza Boškovića i Marulića – na rang-listi najzaslužnijih osoba rođenih na području Dalmacije. Takav ugled Vrančić uživa ponajviše zahvaljujući knjizi projekata i izuma *Novi strojevi (Machinae novae)*. Ta Vrančićeva knjiga, unatoč tomu što se njeno prvo hrvatsko izdanje pojavilo u nakladi zagrebačkog Novog Libera i šibenske Gradske knjižnice “Juraj Šižgorić” tek 1993., već dugo zauzima posebno mjesto – gotovo kulturni status – u hrvatskoj kulturnoj i prirodnoznanstvenoj povijesti. Zbog Vrančićeva vizionarstva i anticipacijskih odlika *Novih strojeva* naglašavan je *novum* njegova djela, a autor je proglašavan “hrvatskim Leonardom”.

Međutim, nepoznanice i nesporazumi koji obično prate djelo hrvatskih humanista nisu mimoišli ni Vrančićeve *Nove strojeve*. Dugo se smatralo da postoje dva izdanja ove knjige: jedno, tiskano u Firenci s 49 velikih bakropisa i tekстом samo na latinskom i talijanskom, i drugo, tiskano u Veneciji s istim bakropisima, ali, uz tekst na latinskom i talijanskom, još i na španjolskom, francuskom i njemačkom jeziku. Istraživači su smatrali da je prvo izdanje tiskano 1595., dok su za drugo mišljenja bila različita: neki su držali da je objavljeno 1605., a neki 1615. ili 1616.

Neslaganja su izazvala dva – u neku ruku – različita otiska *Novih strojeva*: razlikuju se samo po naslovnoj stranici i broju jezika na koje je preveden tekst s objašnjenjima. Naslovna stranica na nekim primjercima knjige nosi samo naslov *Machinae novae Fausti Verantii Siceni*, dok je na drugim naslovnica istog grafičkog izgleda, ali s nešto proširenim naslovom – *Machinae novae Fausti Verantii Siceni cum declaratione latina italica hispanica gallica et germanica. Venetiis cum privilegiis*.

Pomnijim istraživanjem nekih dokumenata povjesničar znanosti Mirko Dražen Grmek pokazao je da je riječ o inačicama istog, jedinog izdanja *Novih strojeva*, tiskanog u Veneciji 1615. Jedan od dokaza je oporuka Fausta Vrančića sastavljena u Rimu 12. lipnja 1615. i dodatak oporuci sastavljen u Veneciji 15. siječnja 1616. U dodatku oporuci Faust nalaže da se uz njegovo tijelo u grob u crkvi sv. Marije u Prvić Luci na otoku Prviću kod Šibenika stavi i pet njegovih djela, među njima i “un libro delle Machinae Novae”. Djelo se spominje kao “tiskano”, pa je dakle objavljeno prije 15. siječnja 1616.

Drugi važan dokaz dao je Faustov štićenik Šibenčanin Ivan Tomko Mrnavić u *Govoru na pogrebu Fausta Vrančića (Oratio habita in funere illustrissimi ac reverendissimi viri Fausti Verantii)*. Mrnavić, koji je Vrančićevo mrtvo tijelo dopratio u Šibenik, održao je prigodni govor u šibenskoj katedrali 22. veljače 1617., koji je potom iste godine objavio u Veneciji. Iako je ova knjižica, dragocjena za poznavanje Faustova života, bila poznata starijim istraživačima, pronađena je tek u naše vrijeme u venecijanskoj knjižnici Marciani. Njezino faksimilno izdanje s hrvatskih prijevodom Olge Perić objavljeno je u Šibeniku 1993. (Knjižica je predstavljena, zajedno s hrvatskim izdanjem *Novih strojeva*, u Šibeniku u okviru manifestacije “Faust Vrančić, naš suvremenik”, kojom prigodom su priređene i tri izložbe: “Život i djelo Fausta Vrančića”, “Utihe i sjete” Davora Šarića i “Najnoviji novi strojevi” Velibora Jankovića; programi manifestacije predstavljeni su i u Splitu, Dubrovniku, Rijeci, Zagrebu, Budimpešti i Veszprému.)

U *Govoru na pogrebu Fausta Vrančića* Mrnavić, pišući o posljednjem Faustovu putovanju iz Rima u Veneciju, izrijekom navodi: “Budući da mu ozbiljnost bolesti nije dopuštala preploviti preko mora u domovinu, izdao je u međuvremenu onaj izvrstan svezak o novim strojevima koje je sam izmislio nečuvanim odličnim darom.” Da djelo nije tiskano prije 1615. govori molba Fausta Vrančića od 9. lipnja 1614. francuskom kralju Luju XIII. Pravednom za “privilegijem” i pravima u objavljivanju “knjige o strojevima”. Kralj je Faustu povlasticu uskoro osigurao, a jednako je na Faustov zahtjev postupio 16. lipnja 1615. i toskanski vojvoda Cosimo II. Medici, koji zabranjuje u sljedećih petnaest godina bez autorova pristanka tiskati “njegovu knjigu o različitim strojevima koje on nastoji obznani”. Protiv ranijih izdanja *Novih strojeva* također govori i Faustova zauzetost problemima kojima se bavio tijekom posljednjeg boravka u Rimu.

No, unatoč svim spomenutim dokazima, još uvijek se u mnogim domaćim i stranim priručnicima i pregledima povijesti znanosti navodi pogrešna godina izdavanja *Novih strojeva*; slično je, nažalost, s još nekim podacima iz Faustova života, koji se – jednom pogrešno ili nepotpuno navedeni – i dalje “vuku” u literaturi o Vrančiću.

Inačice u izdanju *Novih strojeva* nastale su vjerojatno zato jer je Faust, u želji da mu knjiga dospje do što šire publike, dodao tekst s objašnjenjima strojeva na još tri jezika. Međunarodni odjek njegove knjige govori da je to s razlogom učinio. I u novije doba iskazan je interes za Vrančićevim djelom pa je ono u Europi doživjelo nekoliko izdanja: prvo reprint-izdanje objavljeno je u Münchenu 1965., drugo u Milanu 1968., a treće – u sabranim djelima Fausta Vrančića – u Budimpešti 1985., ali samo s mađarskim prijevodom.

Spomenuto hrvatsko izdanje iz 1993. objavljeno je s objašnjenjima reprintiranim samo na latinskom (na hrvatski ih je preveo Vladimir Muljević, koji je, uz Žarka Dadića, autor popratnih studija) jer su izdavači zaključili da “arhaične verzije na ostalim jezicima više nisu posebno zanimljive, osim za lingviste”, tako da još uvijek nemamo cjelovit hrvatski pretisak Vrančićeva djela. Budući da je ovo izdanje ionako rasprodano, obveza je šibenskih i hrvatskih nakladnika da *Nove strojeve* što prije objave cjelovito, u kritičkom izdanju s najnovijim spoznajama do kojih se već došlo ili do kojih će doći nakon daljnjih istraživanja.

Novi strojevi, kojima je Vrančić zastupljen i u svjetskoj tehničkoj literaturi, na 49 bakroreza donose 56 različitih konstrukcija, izuma i projekata. (S obzirom na projekte različitih mlinova i mostova, ispravniji bi prijevod bio “Nove naprave”.) Sve konstrukcije i ideje jasno su i pregledno opisane, a i crteži su likovno dopadljivi i nisu opterećeni strogošću tehničkog nacрта. Postoji pretpostavka da je bakroreze izradio kartograf i bakrorezac Natal Bonifacij Šibenčanin, koji je u Rimu, navodno 12. svibnja 1592., izradio crtež kao pripremu za veliki bakropis zemljovida Ilirika. Crtež s potpisom “Natal Bonifacij da Sebenico Dalmata” i posvetom Faustu Vrančiću dospio je iz bratovštine sv. Jeronima u Rimu u ruke Ivana Kukuljevića Sakcinskog sredinom 19. st., ali je danas izgubljen. Međutim, datum što ga je prepisao Kukuljević ne može biti ispravan jer je – kako se čita na epitafu na Bonifacijevoj nadgrobnoj ploči u samostanu sv. Frane – Natal umro u Šibeniku 23. veljače 1592. pa time otpada primamljiva misao koja je dugo golicala proučavatelje Vrančićeva djela.

Ništa manje nije primamljiva pretpostavka da je bakroreze izradio drugi šibenski grafičar, Martin Kolunić Rota, koji je 1571. izveo dva portreta Antuna Vrančića. Kolunić kao dvorski portretist boravi u Beču od 1572. do 1580., a od tada do smrti, prije rujna 1583., djeluje u Pragu na dvoru kralja Rudolfa II. Rudolfov tajnik u razdoblju od 1581. (ili 1582.) do 1594. Faust je Vrančić, pa je vjerojatno da su se

dvojica Šibenčana susretala i surađivala u Pragu. Ipak, Kolunićev udjel u *Novim strojevima* mora se isključiti zbog njegova stila i grafičke tehnike.

Područje tehnike koje Vrančićevi crteži i opisi obuhvaćaju veoma je široko: od reguliranja rijeka i sunčanih satova preko raznih mlinova i mostova do naprave, tj. broda za čišćenje mora i kola za bakrotiskare. Neke od njegovih konstrukcija nisu novost, što on i sam naglašava, ali ih dorađuje oslanjajući se na vlastiti eksperimentalni duh i iskustvo (šibensku katedralu uvrstit će samo zato “jer je izvanredno lijepa i jer je neobična oblika”). Jednako tako Faust naglašava koje su njegove vlastite konstrukcije i kako je do njih došao, a na kraju knjige donio je – bez crteža i širih objašnjenja – popis od 61 konstrukcije koje je sâm izumio.

Neki Vrančićevi projekti bili su daleko ispred njegova vremena: most od zvonovine (bronce), kojeg neće biti moguće ostvariti prije druge polovice 18. st., a i tada na temelju statičkih proračuna, most s jednim užetom, pretečom suvremene žičare, mlin postavljen u morskome tjesnacu s idejom o korištenju plime i oseke (ta je ideja već bila poznata u Vrančićevo vrijeme, ali je prvi put objavljena u tisku u Vrančića, što je pridonijelo njenoj afirmaciji u tehnici) i – zacijelo najpopularniji Vrančićev projekt – “leteći čovjek” (*homo volans*). Vrančić je, kako je u naše vrijeme utvrdio Grmek, vjerojatno bio upoznat s crtežom i opisom padobrana Leonarda da Vincija u zbirci crteža *Codice Atlantico* jer je Faustov prijatelj Giovanni Ambrogio Manzeta priredio oko 1587. popis Leonardovih crteža (Leonardo je Vrančića mogao nadahnuti i za mlin s nagaznim kolom). Na crtežu padobrana u obliku četverobridne platnene piramide, kojoj su stranice duge dvanaest lakata, Leonardo je nacrtao kratku motku privezanu užetima za koju se “letač” drži; Vrančićev leteći čovjek, čija “mjera mora biti točno usklađena s veličinom platna”, vezan je za, također četvrtast, padobran konopcima oko pojasa. Ipak, Vrančićev *homo volans* ima prvenstvo u povijesti padobranstva jer je prvi tiskom objavljen!

Vrančić je, prema tvrdnji engleskog biskupa Johna Wilkinsa, jednog od prvih tajnika Royal Society u Londonu, u knjizi *Mathematical magic or the wonders that may be performed Mechanicall Geometry* iz 1648., iskušao svoj padobran skačući sa zvonika neke venecijanske crkve. Ovu tvrdnju zacijelo bi trebalo uzeti s krajnjom rezervom da i iz drugih krajeva gdje je Vrančić boravio ne stižu slične vijesti: za održavanja manifestacije “Faust Vrančić, naš suvremenik” u Vesprimu (Veszprém), gradu u kojem je Faust od 1579. dvije godine bio zapovjednik tvrđave, mađarski domaćini potvrdili su da se i tamo sve do naših dana održala legenda o Faustovim skokovima; ova legenda održala se, prema svjedočenju šibenskog biskupa Srećka Badurine, i u Bratislavi. Sve to upućuje suvremenog proučavatelja Vrančićeva djela na otvorenost prema idejama poljske kroatistkinje Joanne Rapacke, koja je na znanstvenom skupu Dani hvarskog kazališta izložila svoj rad “Homo volans – o doktoru Faustu i Faustu Vrančiću”, objavljen u istoimenom zborniku 1994.

Po Rapackoj, Vrančić je na *Novim strojevima* radio u Pragu jer ih je objavio odmah nakon napuštanja tog grada. O njemu je još za života ostao glas kao slavnom, ali i kao nemirnom, silovitom i ekstravagantnom čovjeku, što potvrđuje i Fortis u 18. stoljeću. Prag ekscentričnog Rudolfa II. bio je važno humanističko središte i mjesto okupljanja astronoma i astrologa (Tycho Brahe, Kepler), alkemičara, maga i šarlatana, kojima je uzor bio legendarni Faust – sveto ime češke i zapadnoeuropske fantastike. U kolektivnom pamćenju, prema Rapackoj, “lutajući motiv” i legenda o čarobnjaku i magu Faustu stopila se sa zbiljom zbog činjenice da je na praškom dvoru postojao drugi Faust – izumitelj Vrančić. Faust Vrančić, jedan od neprilagođenih posttridentinskih duhova (poput Galilea i Bruna), i sâm je bio sklon ezoteriji, kako pokazuje njegov popis “naših naprava ili strojeva” (“Kako grijati vodu bez lonca. Isto tako kuhati

bez posude”, “Kako peći kruh bez krušne peći”, “Bez baruta svaka vrata dići u zrak” itd.). Pitajući se “ne stoji li iza leta Fausta-izumitelja legenda?”, Rapacka nalazi odgovor u metaforičkom: “Faust-mag i Faust-izumitelj uzajamno se stvaraju ...”

U svakom slučaju, i pored dokumentiranog utjecaja Jacopa de Strade, autora knjige slične Vrančićevim *Novim strojevima*, Faustovo dugo praško razdoblje – o kojem gotovo da i nemamo podataka – ključ je za razumijevanje Vrančića i njegovih *Novih strojeva*. I razmišljanja Rapacke upućuju na to da se Vrančićeva riznica tehničkih ideja i inovacija ne da jednostavno svesti na *novum* što renesansu i renesansnu znanost tobože oštro dijeli od srednjovjekovlja. Vrančić je poput filozofa Rogera Bacona, čije djelo poznaje, a koji vizionarski govori o brodovima bez veslača i raznim vozilima sa strojevima; obojica, u nemogućnosti da tehnička rješenja teoretski utemelje, vladavinu tehnike nad prirodom ponekad kao da zasnivaju na magijskom. Dakle, i na Faustovu primjeru pokazuje se da oblici srednjovjekovnog mišljenja i osjećaja traju duboko u renesansnom razdoblju i da su izvori njegovih prirodoznanstvenih i prirodofilozofskih shvaćanja nedvojbeno složeni i višestruki. Buduća će istraživanja jamačno osvijetliti i srednjovjekovna i renesansna ishodišta Vrančićeva djela u jedinstvenom i kontinuiranom razvitku hrvatske i europske znanstvene misli, ali će svakako potvrditi nesumnjivu originalnost njegovog duha.

Slici Vrančića kao iznimne renesansne osobnosti, jedinstvene u cjelokupnoj hrvatskoj kulturi, s razlogom je pridonijelo i drugo njegovo kapitalno djelo – *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga [= hrvatskoga] i mađarskoga (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae)*, objavljen 1595. u Veneciji, u tiskari Nikole Morettija, u kojoj je otisnut i šibenski *Statut* 1608. Sedamdesetak godina prije Vrančićeva rječnika, pojavio se 1527. mali praktični dvojezični talijansko-hrvatski rječnik s ukupno 328 riječi za snalaženje trgovaca u poslovima po hrvatskoj obali. Do Vrančićeva rječnika hrvatski jezik javio se i u mnogim leksikografskim priručnicima, ali je *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika* prvi samostalno tiskani rječnik u Hrvata, neki vole reći: prvi hrvatski reprezentativni rječnik. U njemu je više od pet tisuća riječi polaznog, latinskog stupca prevedeno na talijanski, njemački, hrvatski i mađarski jezik, pa taj višejezičnik sadržava ukupno oko dvadeset pet tisuća riječi. Rječniku od 117 stranica pridodan je popis na pet stranica “dalmatinskih riječi koje su Mađari sebi prisvojili” pa je Vrančić na određen način utemeljitelj i hungarologije i slavenske etimologije. Na samom kraju rječnika nalaze se deset Božjih zapovijedi na pet jezika, *Vjeronanje, Oče naš* i *Zdravo Marijo* na pet jezika.

Godine 1605. češki benediktinac Petar Loderecker objavio je u Pragu Vrančićev rječnik s nadopunom dvaju slavenskih jezika, češkog i poljskog, pod naslovom *Dictionarium septem linguarum. Videlicet latine, italice, dalmatice, bohemicæ, polonice, germanice et ungarice*. Taj rječnik leksikografi smatraju drugim izdanjem Vrančićeva rječnika. Kako se u njemu nalazi i hrvatsko-latinski rječnik, drugo izdanje Faustova rječnika istodobno je i prvi tiskani hrvatsko-latinski rječnik. Godine 1834. pretiskao je u Bratislavi Vrančićev rječnik Josip Török. U naše vrijeme objavljen je u pretisku 1971. i 1992., te u časopisu Most – The Bridge 1992.

Vrančićev *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika* utjecao je na rječnike Bartola Kašića, Jakova Mikalje, Jurja Habelića, Ivana Belostenca, Andrije Jambrešića, Ardelija Della Belle i Joakima Stullija. I preporoditelji u 19. st. znali su da je riječ o prvom hrvatskom rječniku i jednom od najranijih poliglotskih rječnika u Europi. Sav materijal iz Vrančićeva rječnika zastupljen je i u velikom Akademijinu rječniku (1880. – 1976.).

Iako je *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika* objavljen 1595., u Vrančićevoj posveti španjolskom isusovcu Alfonsu Carilliju piše da je rječnik sastavljen “prije mnogo godina, a za malo dana”. Da je rječnik zaista izrađen puno prije objavljivanja, potvrđuje i latinska pjesma Jeronima Arconatusa, češkog humanista i Faustova prijatelja. Iz sadržaja pjesme saznajemo tko je autor rječnika jer se Faust ni u naslovu, ni u predgovoru nije potpisao. Arconatus je ovu pjesmu već objavio u svojoj zbirci 1591., pa je rječnik svakako sastavljen prije te godine. Danas su povjesničari jezika rekonstruirali, barem okvirno, vrijeme nastanka rječnika: isprva je, vjerojatno oko 1575., Vrančić sastavio, uz latinsku natuknicu, rječnik talijanskog i njemačkog jezika. Kasnije, između 1580. – 1584., pridodao je hrvatski i mađarski dio, što se povezuje s Mrnavićevim podatkom da je Faust na proputovanju iz Mađarske u Rim navratio u Šibenik i “pozdravio se ovdje u domovini s ljubljenom majkom, predragim bratom i ostalim bližnjima”. Neki povjesničari jezika pretpostavljaju da je na rječniku Faust radio i u Šibeniku, gdje je imao priliku osvježiti svoje poznavanje hrvatskog jezika. Naime, Faust je domovinu napustio prvi put kao osmogodišnjak pa je – unatoč stričevoj brizi da dječak stalno održava vezu sa Šibenikom – moguće da je s vremenom poneke riječi pomalo zaboravio. Stoga se ne isključuje mogućnost da je Vrančiću u izradi hrvatskog dijela rječnika pomagao i neki sugrađanin, možda i za Faustova boravka u Šibeniku nakon napuštanja Praga 1594.

Za osnovicu Vrančićeva jezika utvrđeno je da je to “čakavski govor, kako se njime govorilo u Šibeniku i okolici njegovoj, s lakom štokavskom susmjесom”. Tu je čakavštinu Vrančić smatrao najljepšim slavenskim idiomom i u njemu je vidio budući opći slavenski jezik. Smatrajući da se od Jadranskog mora do Dunava i Drave govori istim jezikom, Faust je naziv “dalmatinski” prihvatio kao sinonim za latinski “illyricum”, što će prihvatiti i njegov suvremenik Bartol Kašić. U Vrančićevoj grafiji ima i južnih i sjevernih obilježja, pa je bio čitljiv i utjecajan i u sjevernoj i u istočnoj Hrvatskoj, kao i na hrvatskom jugu. (Vrančićevo rješenje za fonem *č* (= *cs*) prihvaćaju i Mađari.) Dakle, osim što je svoj materinski jezik predstavio Europi, čime je utjecao na kasniju hrvatsku i europsku leksikografiju, Faust je Vrančić zaslužan i za početke izgradnje današnjeg hrvatskog jezičnog standarda – hrvatskog književnog jezika.

Zbog svega toga Vrančićev *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika* bio je uključen u izložbu “100 u 1000: najznamenitije hrvatske knjige u proteklom tisućljeću”, što je održana u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u prosincu 2000. i siječnju 2001. Na izložbi, kao i u katalogu izložbe, Vrančić je među malim brojem pisaca koji su bili uvršteni s dvije ili više knjiga: uz Vrančića, s dvije knjige bili su zastupljeni Ruđer Bošković, Marin Držić, Frane Petrić, Ivan Gundulić, Ivan Mažuranić i Antun Gustav Matoš, dok su s po tri knjige bili zastupljeni Marko Marulić i Miroslav Krleža. (Od Šibenčana, među sto najznamenitijih hrvatskih knjiga uvrštene su i *Elegiarum et carminum libri tres* Jurja Šižgorića.)

Ništa manje nije važno Vrančićevo jedino hrvatski pisano djelo *Život nekoliko izabranih divic*. Ova zbirka životopisa dvanaest svetica, svojevrsna hagiografska antologija kršćanske književnosti, objavljena je u Rimu 1606., u tiskari Alojzija Zanettija. Na kraju ove knjige objavljena je pjesma Dubrovčanina Tome Budislavića, literarno prepjevana Faustova *Zdravo Marijo* i dvije Faustove latinske rasprave – *O načinu čitanja* (*De ratione legendi*) i *O Slavenima ili Sarmatima* (*De Slowinis seu Sarmatis*). Priče o sveticama napisane su dinamično, živim jezikom, a unatoč nabožnom sadržaju, imaju elemente napete, pustolovne proze. U nasljedovanju opisa života svetica koristio se Vrančić raznim izvorima, među

ostalim i djelom *Legenda aurea* Jakova de Voraginea, primjerak kojega posjeduje i rukopisna zbirka samostana sv. Frane. Iz predgovora djelu *Život nekoliko izabranih divic*, koje je Faust posvetio “poštovanim opatici i ostalim redovnicam” šibenskog samostana sv. Spasa, vidi se da ga je napisao “prid dvadeset godišće”, tj. oko 1585. Tiskao ga je dvadesetak godina kasnije, u vremenu duhovne, posttridentinske obnove, kada raste potražnja, osobito ženske čitalačke publike, za nabožnim štivom: “Ostali narodi glavni jimaju u svojem jeziku razlikih knjig od vsakojakih malo manj stvari, sam naš jazyk ne jima nego ničo vele malo, nanjkoli od božastvenih riči, toliko da oni koji drugi jazyk ne umiju, vele malo nahode ča čtiti ali ča bi drugi štil razumiti”. Da je Vrančićeva knjiga bila čitana vidi se i po tomu što je do našeg vremena sačuvano samo nekoliko primjeraka. Međutim, upravo zbog toga što *Život nekoliko izabranih divic* nije u našem vremenu bio dostupan širem krugu čitatelja, pa i književnih povjesničara, ovo Vrančićevo djelo ostalo je u hrvatskoj kulturnoj i književnoj povijesti u sjeni njegovih velikih ostvarenja. Stoga je u Šibeniku 1995. objavljen pretisak *Života nekoliko izabranih divic* s transkripcijom na suvremenu hrvatsku latiničku grafiju Josipa Lisca i s dvjema studijama, književno-povijesnom Josipa Bratulića i jezično-povijesnom Josipa Lisca, koje su ukazale na povezanost ovog djela i *Rječnika* i značenje Vrančića kao hrvatskog proznog pisca.

U svom radu “Hrvatski jazyk i Faust Vrančić, s osobitim obzirom na *Život nekoliko izabranih divic*” Lisac je zaključio: “Na razmeđu drugoga (renesansnog) i trećega (baroknog) razdoblja u razvoju hrvatskog jezika kao vrlo vrijedno djelo pojavljuje se i Vrančićeva nabožna proza, znatna književna pojava već zbog svoga proznoga žanra i baščina dragocjena za raznovrsna jezična istraživanja. *Život nekoliko izabranih divic* sadrži znatan broj arhaičnih, ali i inovacijskih značajki, posjeduje sjeverna i južna grafijska obilježja, karakteriziran je čakavskim, štokavskim te u nekoj mjeri kajkavskim crtama, a sve to objedinjeno je jedinstvenim Vrančićevim naporom u doba kad se tek mogao slutiti budući put hrvatskoga književnog jezika u njegovim bitnim pitanjima. Faust Vrančić bio je i u budućim jezičnim zbivanjima utjecajan kao prvi hrvatski leksikograf, no i njegova proza dostojna je njegova ugleda.”

Da je objavljivanje drugog izdanja *Života nekoliko izabranih divic* 1993. pridonijelo novom pogledu na Vrančićevo djelo potvrdio je *Leksikon hrvatskih pisaca*, objavljen u Zagrebu 2000. Pisci natuknice o Faustu Vrančiću, povjesničari hrvatske književnosti Dunja Fališevac i Darko Novaković, među ostalim i vrsni poznavatelji šibenske knjige, ukazali su na srednjovjekovna izvorišta, ali i renesansni *novum* Vrančićeva djela: “*Život nekoliko izabranih divic* po tematici, po pričama koje oblikuje, po svjetonazoru koji nudi – djelo je koje izrasta iz srednjovjekovne književne kulture i srednjovjekovnoga vjerskog osjećaja. No, i svjetovniji duh renesanse ostavio je traga u zborniku: izabirući za protagoniste svojih djela jedino i isključivo žene, Vrančićeva je zbirka obilježena i modernijim poetološkim elementima kao i ranonovovjekovnim svjetonazorskim koncepcijama, koje je, očigledno, oplahnulo dolcestilnovističko i neoplatoničko poimanje žene i uzvišenosti njezina bića. Vrančićeva pripovjedačka zbirka važna je kao jedan od rijetkih dokaza beletrističke proze u onodobnoj hrvatskoj književnosti”.

Da Vrančićevi likovi nisu samo neporočne i bezgrešne svetice koje trebaju poslužiti kao uzor, već i kompleksni likovi snažnih žena koje se opiru sredini u kojoj žive, govori i primjer sv. Marije Egipatske. U ovoj priči o slavnoj svetici, grešnici i obraćenici, Vrančić pokazuje kako se i tema grijeha, obraćenja i pokore može ispričati živo i zanimljivo:

Odgovori žena: “Sramujem se, oče, povidati moju nečistoću, dali, pokle si vidil moje tilo golo, mogu ti i moja garda dila očitovati. Da znadem da, čujući moje nečistoće, hoćeš odbignuti kako se biži od

ljute zmije. Li reći ću, moleći tebe da ne pristaneš moliti za me, da milosardje najdem na sudnji dan.” Tada poče povidati: “Ja sam, oče, u Egiptu rođena i, ostavivši moji roditelji kada bih od dvanadeset godišć, dojdoh u Aleksandriju. Onda moje divstvo izgubih i sva se bludu dah, i toliko plamenom telesnim gorah, da se nikadar nasititi ne mogah. Nikakove plaće od nikogar ne primah za onu nečistoću, ne cića toga da potribu ne jimah, jere teško predući sebe ubogo i nevoljno hranjah, nego stunje se svakomu podmitah, neka jih veće i češće ka meni prihodi. To moj život biše. I tako živući vidih da veliko mnoštvo ljudi iz Aleksandrije u Hjeruzalem ide na Dan uzvišenja Svetoga Križa. Ulizoh i ja s ostalimi u brod i sadružih se sa njimi, ne cića prošćenja, nego da mogu sa njimi blud tirati. Kada se ubrodismo i uputismo, koji jazik može izreći ali koje uho može poslušati kakove i kolike nečistoće sa njimi činih! Ne znadem kako me jest ono more nosilo, kako me nije zemlja živu požarila i u pakal pustila, koja sam tolike duše pogubila.”

Vrančić se okušao i u pjesništvu. U jednom rukopisnom trogirskom zborniku latinskih pjesama, danas u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, sačuvano je pet Faustovih latinskih pjesama. Objavljene su prvi put na latinskom i u hrvatskom prijevodu Bratislava Lučina u knjizi *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*. Kulturno-povijesno osobito je zanimljiva pjesma *U grb Vrančića* s tri stiha, koja su upisana i na Rotinoj grafici s portretom Antuna Vrančića:

*Ljiljana šest što cvijet im iz debla Vrančića cvate
Radini zasadi Alkid, a Palada vodom ih zali;
Krijepi ih onaj što sve s visina promatra – Febo.*

Posljednjih godina iskazan je znatan istraživački interes i za Vrančićevim dvama filozofskim spisima – o logici (*Logica suis ipsius instrumentis formata*) i etici (*Kršćanska etika / Ethica christiana*). Oba su djela bila poznata prema izdanju u jednom svesku, tiskanom u Veneciji 1616., u kojem je kao autor naveden “Fausto Verantio, episcopo chanadiensii”. No, pokazalo se da je riječ o drugom izdanju tih djela jer su ranije već bila objavljena pod Vrančićevim pseudonimom Yusto Verax Siceni (Pravedni Istinoljubivi Šibenčanin): *Logica* 1608. u Veneciji, a *Kršćanska etika* 1610. u Rimu. Pronašao ih je u rimskoj knjižnici Alessandrini povjesničar hrvatske knjige Šime Jurić, koji je time dao nadu da bi i izgubljena djela drugih šibenskih humanista – tiskana ili u rukopisu – mogla biti pronađena. U drugom izdanju logike Vrančić je donio cenzuru (ocjenu) nekog “prijatelja”, po svemu sudeći splitskog nadbiskupa Mark Antuna de Dominisa, s kojim je – kao i sa znamenitim Tommasom Campanellom – polemizirao oko aristotelizma u logici. Još u Fortisovo doba, u Prvić Luci, od Campanelle se “među spisima obitelji Vrančić čuva autograf cenzure te iste logike; još jedna ostala je od de Dominisa”. O Vrančićevoj logici, u kojoj Faust odstupa od tada uobičajene aristotelovske logike (“vidim čitave škole peripatetičara kako ustaju protiv mene”), pisalo se dosta u stručnoj periodici sa zaključkom da Vrančićeva logika pokazuje način kojim se izlaže već poznato, a ne put kojim se može istražiti ono nepoznato. O Vrančićevoj etici, djelu nastalom nepuno stoljeće poslije Polikarpova etičkog spisa, Krešimir Čvrljak objavio je u Zagrebu 1996. knjigu *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života*, u kojoj je objavio i vlastiti prijevod *Kršćanske etike*.

Uz već spomenute rukopise – *Statuta civitatis Sibenicensis*, koji se čuva u šibenskom muzeju, i *Život Antuna Vrančića (Vita Antoni Werantii)*, objavljen tek 1798. – u rukopisu su ostale i Vrančićeve

bilješke pisane za *Ilirsku povijest (Illyrica historia)* i *Regula Cancellariae Regni Hungariae* (objavljena također tek 1798.).

Iako je, zahvaljujući novim izdanjima Vrančićevih djela u posljednjih desetak godina, gotovo čitav Faustov opus dostupan, još uvijek imamo premalo podataka o nekim dužim razdobljima njegova života i okolnostima pod kojima je napisao svoja djela. Zbog toga je u znanosti nastalo dosta zabluda i neutemeljenih tvrdnji o Faustovu životu i djelu. Jedna od njih – da je Faust slabo poznavao hrvatski jezik – nastala je na osnovi doslovnog shvaćanja Faustove izjave u predgovoru *Života nekoliko izabranih divic*, djela koje stariji istraživači zapravo nisu pomnije proučili. U predgovoru Vrančić piše: “Vele mi jest mučno bilo ovo malo pisati, jedno, da sam malim ditetom budući, kako znati morete, iz naše zemlje izveden i nisam potle vele dugoval sa ljudi našega jazika (...)”

Brigu o školovanju osmogodišnjeg Fausta preuzeo je stric Antun, koji se stalno kretao među našijencima i održavao prepisku s mnogim hrvatskim humanistima. U stričevoj knjižnici, u kojoj se zacijelo našlo i hrvatskih knjiga, Faust je jamačno upoznao i hrvatsku književnost, povijest i jezik. Kasnije, u zreloj dobi i Faust je osim povremenih posjeta Šibeniku održavao brojne veze s našijencima, od Šibenčana s Kolunićem Rotom, Zavorovićem, Mrnavićem i drugima. Pisma objavljena u knjizi *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić* pokazuju da su Vrančićeva obitelj i obiteljski prijatelji imali znatan utjecaj na odgoj mladog Fausta. U pismu bratu Antunu iz Šibenika 27. prosinca 1585. Mihovil Vrančić izražava želju da Faust “od malih nogu dobiva čistiju poduku i uči jezike. Već je dosta narastao, sposoban je za put. Živa je duha, lijepe i uistinu plemenite vanjštine; nije nerazuman niti djetinjasto zaigran; čini se da ima izgleda za značajniju budućnost.” (U Šibeniku Faustu je učitelj mogao biti šibenski kanonik Trogiranin Benedikt Zborovčić, koji je 1543. u Šibeniku, gdje je i umro 1. rujna 1566., priredio drugo izdanje *Lekcionara* Bernardina Splićanina.) Sâm Antun piše Faustu 1. lipnja 1569. upozoravajući ga da se previše ne posveti učenju sviranja glazbala: “Pripazi svakako da mu se tako ne posvetiš i ne predaš da se u domovinu vratiš ne kao govornik, filozof, liječnik ili pravnik nego kao frulaš, gajdaš i citaraš, pa da od zemljaka ne bi čuo kod kuće onaj poznati prigovor: ‘Skit u Padovu, Skit iz Padove!’ Nemoj to dakle nipošto smetnuti s uma.” O Faustu Antun piše 12. studenoga 1569. bratu Mihovilu: “Naime, čas traži skuplju odjeću, čas više knjiga no što ih može razumjeti. (...) Prvoga listopada poslao sam mu sto zlatnih škuda, s namjerom da mu u roku od jednoga mjeseca pošaljem još stotinu. Tako sam mu pružio mogućnost da se od prvoga novca obuče i spremi za zimu, a od drugoga da živi i kupuje knjige.” O Faustovu napredovanju u učenju Antuna Vrančića obavijestio je u pismu iz Padove 12. studenoga 1569. Nicasius van Ellebode, liječnik, pjesnik i filozof, vrstan grecist: “Sin Tvojega brata Faust, koji se posvetio izučavanju čestitih umijeća, traži od mene da mu prokričim i na neki način rasvijetlim put, kako bi mogao razumjeti Aristotelove knjige o govorništvu, napisane s najvećom pomnjom. Udovoljio sam toj plemenitoj želji izvrsna mladića i cijeli sam mu se stavio na raspolaganje, tako da je svekoliki moj znanstveni trud u službi njegova truda.” Dana 1. prosinca 1569. Antun obavješćuje Fausta: “Naložili smo također Pietru de Angelisu da vam u Mlecima stavi na raspolaganje nekoga knjižara koji će vam dati onoliko knjiga koliko bude potrebno, pa ćete biti lišeni barem toga troška.”

Upitna je i Fortisova tvrdnja da je Faust “mogao postati bogat i sretan; ali zbog svoje je gorljivosti bio osrednje opskrbljen i nemiran”. Mrnavić u *Govoru na pogrebu Fausta Vrančića* potpuno drugačije osvjetljuje Faustov lik, a iz popisa stvari Fausta Vrančića i njegove supruge Marije Zar, sastavljenog u

Beču 1585., vidi se da su posjedovali svakovrsne rubenine, zlatnine i druge vrijednosti, a također i kućnu knjižnicu (Faust je 1573. naslijedio stričevu knjižnicu). Nakon smrti supruge Faust je zaređen i 1598. imenovan čanadskim biskupom.

Vrančića su – osobito u predgovorima stranih izdanja *Novih strojeva* – svojatali mnogi s različitih strana, nijekajući pri tomu podrijetlo velikog Šibenčanina i njegovu pripadnost hrvatskoj kulturi. Srećom, sam je Faust, poput svog strica Antuna, ostavio mnoga svjedočanstva o svojoj pripadnosti i vezanosti za zavičaj i domovinu. Među njima najdojmljivija su Faustova odluka da u *Nove strojeve* uvrsti šibensku katedralu kao “ures domovine”, da *Život nekoliko izabranih divic* posveti šibenskim redovnicama, da češke *Biblije* s vlastoručno potpisanim posvetama daruje šibenskom kaptolu i da oporukom dio svoje imovine namijeni šibenskoj općini (“Reipublicae Sibenicens. patriae meae”).

Faust je od najranijih dana bio odgajan u ljubavi prema domovini, što pokazuje i pismo desetogodišnjeg Fausta stricu Antunu od 2. kolovoza 1561.: “Ako Vaše Prečasno Gospodstvo bude htjelo, meni bi najdraže bilo u Jegar, ili u moju najmiliju domovinu, a ako ne, mogao bih i u Požun.” Da je Antun pomno pazio da se Faust ne otuđi pokazuju tri pisma nećaku iz 1571. i 1572. s upozorenjem: “Početkom siječnja poslat ću potporu za obje obitelji, ali ne i za Tvoje hirove, jer si ponovno od Mađara postao Mađar: nije mi drago da se tako lakomisleno ponašaš!”; “Mi se sigurno nikad nećemo složiti da se naše nećakinje sparuju s mletačkim plemićima. Pa oni su vaši gospodari: jednaki niti hoće niti mogu biti!”; “Znamo mi talijansku ćud, znamo i ljude koji žive samo od spletkarenja. Zato otvori oči i gledaj, i nemoj vjerovati u sve što Ti nude ili čak obećavaju!”

Dragocjeno svjedočanstvo o Faustovu domoljublju ostavio je Mrnavić u *Govoru na pogrebu Fausta Vrančića*: “Kad sam ja to drugom prilikom spomenuo u našim razgovorima, sam je umjesto odgovora neprestano nešto pitao o svetim samostanima na dalmatinskim otocima, o mjestima smirene samoće, koja se nalaze na obalama toga kraja, tvrdeći obično da će na tim mjestima biti krajnje počivalište njegovih časti. Njegova postojana i čvrsta želja da bude blizu Bogu tako mu je uzvišeno oduzela dušu, da bi mu sigurno takve bile i molitve da je mogao još poživjeti. Dokazom je njegova posljednja volja kojom je želio da bude pokopan na groblju na otoku Prviću, u goloj zemlji među mrtvim tijelima težaka, kako bi barem mrtav radosno postigao ono što za života nije mogao.”

Faust je oporukom još odredio da bude pokopan s četiri svoja tiskana djela i rukopisnom *Povijesti Dalmacije*. Želja mu je bila uslišena, ali su – prema don Krsti Stošiću – sedamdesetih godina 19. stoljeća nepoznati oskrvnitelji groba u crkvi sv. Marije u Prvić Luci raskopali grob i “uništiti kutiju sa spisima”. Neki istraživači koji nisu u rukama imali dodatak oporuci smatraju da je “to izmišljotina iz kasnijeg vremena”. Međutim, ti isti griješe kada za neobjavljeno djelo spomenuto u dodatku oporuke (“un altro de l’historia di Dalmazia”) kažu: “Zadnje je djelo poznati rukopis koji je trebao biti u kutiji stavljen u lijes, *De Slavonis seu Sarmatis* (pronađen i objavljen 1985.)” Spomenuta rasprava *De Slowinis seu Sarmatis* objavljena je kao dodatak djelu *Život nekoliko izabranih divic* još za Vrančićeva života – 1606. godine. Kao rješenje tajne Faustova groba ostaje još jedna mogućnost: Faust je trebao biti sahranjen s *Illyrica historia*, rukopisom koji se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Međutim, posrijedi su “fragmenta ex variis historicis cum Latinis tum Grecis hinc inde collecta a Fausto Verantio”, nipošto djelo koje bi bilo – kako Faust spominje u dodatku oporuke – za objavljivanje. No, bez obzira na tajnu koji je spis – ako uopće jest! – bio položen u grob, i sama Faustova želja izaziva ushit hrvatskih povjesničara književnosti, pa tako i Prosperova Novaka u njegovoj povijesti hrvatske književnosti: “To

što je 1616. jedan hrvatski pisac poželio da ga se pokopa zajedno s poviješću vlastita naroda još je jedan dokument o novoj i ojačanoj svijesti, koja je sve to više naciju osjećala kao rezervoar velike duhovne snage. Isti je osjećaj na početku 17. stoljeća bio prisutan i u drugim sredinama Europe.”

Godine 1995. u okviru manifestacije “Faust Vrančić, naš suvremenik”, stara nadgrobna ploča s poda crkve zamijenjena je novom. Stara je izložena uz zid crkve a na novoj je upisan originalni tekst:

FAUSTUS VERANTIUS
EP[ISCOP]US CHANADIENSIS
NOVOR[UM] PRAEDICAMENTOR[UM]
ET NOVA[RUM] MACHINAR[UM] AC
FRAGMENTOR[UM]
HISTORIAE ILLYIRICAE AC SARMATICAE
COLLECTOR
AN[NO] DOM[INI]
MDCXVII.

U Šepurinama na otoku Prviću sačuvan je ljetnikovac obitelji Vrančić, rijedak primjer ladanjske arhitekture na šibenskom području. Dio ostavštine Antuna, Mihovila i Fausta Vrančića otkupljen je od njihovih nasljednika na Prviću za Arhiv HAZU 1948.: dvadesetak pisama Vrančićâ i fragmenti nekih govora, Faustove lektirne bilješke za ilirsku povijest, prijepis Ivana Lucića trogirskog statuta, rukopisi o životu i radu Antuna Vrančića s njegovom oporukom i drugo. Nažalost, u Šibeniku je sačuvano malo knjiga Antuna i Fausta Vrančića. Gradska knjižnica posjeduje Antunovo djelo objavljeno u Veneciji 1793. – *Orationes duae reverendissimi Antonii Verantii*, a Faustove *Machinae novae* i *Rječnik* posjeduje šibenski muzej.

Sastavljajući rječnik, istražujući prirodu i mehaničke vještine, proučavajući književnost, filozofiju i povijest, Faust Vrančić spajao je istraživanje baštine s vlastitom vizijom čovjeka u njegovom prirodnom i kulturnom okolišu te izgradio raznovrsno i zaokruženo djelo bez premca u hrvatskoj kulturnoj povijesti.

Saga o Vrančićima i njihovom nemjerljivom prinosu šibenskoj i hrvatskoj knjizi ne završava s Faustom: Karlo Vrančić, sin Faustova brata Kazimira, napisao je životopis Antuna Vrančića i opisao kugu u Šibeniku 1649., ali ih nije objavio. U Rimu, gdje je 1635. bio predsjednik zbora sv. Jeronima, bio je među suradnicima svog rođaka Ivana Lucića na djelu *De Regno Dalmatiae et Croatiae*. U zbirci *Inscriptiones Dalmaticae* Lucić je objavio epigrafske spomenike koje je skupio Karlo Vrančić. Karlo je bio i jedan od pomagača u izdavanju trogirskog fragmenta *Trimalhionove gozbe* Petronija Arbitera. Bavio se i pjesništvom: jednu mu je pjesmu objavio Ivan Tomko Mrnavić u svom djelu *S. Felix episcopus et martyr* u Rimu 1634. Po Fortisu, “bio je zaštitnik učenjaka, skupljač dobrih knjiga i znalac starina.” No, i Faustov brat Ivan, koji je mlad izgubio život u jednoj borbi, nalazi mjesto u šibenskoj kulturnoj povijesti. Apostolski protonotar i bečki kanonik “Stephani Pisani Sibenicen” posvetio mu je jednu latinsku pjesmu. Stjepan Pisani poznat nam je iz jednog bakropisa Martina Kolunića Rote Šibenčanina, koji je portretirao i Antuna Vrančića; Pisani i Vrančić pomagali su svom sugrađaninu Roti da se snađe u Beču.